

Josipa Bubaš

Samostalna umjetnica
Trnsko 1c, 10020 Zagreb, Hrvatska
josipabubas@gmail.com

Tijelo i metafora mreže

Sažetak

Članak problematizira odnos društvenih metafora i znanstvenih i tehnoloških paradigmi te njihov odnos s obzirom na konceptualizaciju tijela, ali i društvenih odnosa.

Ključne riječi: društvena metafora, znanstvena paradigma, tehnološka paradigma, tijelo, društveni odnosi.

Neizbježno, čovjek razmišlja u metaforama. Metafore su osnova naših društvenih težnji, okvira, načina na koji se odnosimo prema svijetu, kao pojedinci i kao zajednica. Johnson i Lakoff su krajem devedestih (*Philosophy in Flesh, Embodied Mind and its Challenge to the Western Thought*, 1999., ali i ranije u knjizi *Metaphors We Live By*, 1980.) ukazali na činjenicu da metafore nisu arbitrarne, već su utemeljene na ponavljanoj senzorno motoričkom iskustvu i nastaju spajanjem neuronskih putova i simboličke, individualne domene³³. Metafore poput povezivanja vertikalnog s “višim”, uzvišenijim“ nastaju primarno iz iskustva tijela, dok složenije metafore nastaju kombinacijom jednostavnih metafora.³⁴ U skladu s relativno novijom znanstvom strujom filozofije utjelovljenja, koja pokušava riješiti višestoljetno razdvajanje uma i tijela i čovjeku pristupiti integrativno, holistički, suvremeno ljudsko biće tendira se “utjeloviti”, povezati s tijelom, nadajući se tako vratiti osjećaj cjelovitosti te „uzemljiti“ mentalne i informacijske oluje koje ga u svakom trenutku opsjedaju. Biološka osnova misli postaje novi izvor razumijevanja, ali i stjecanja kontrole nad sve kaotičnijim životom. Kartezijanska podjela na subjekt i okolinu, duh i tijelo, kao i empiristička osnova razumijevanja svijeta pridonijele su disocijaciji čovjeka od prirode, ali i samoga sebe, pri čemu se kontrola stječe kapitalističkim gomilanjem i eksploatacijom. Međutim, ni novije paradigme, nastale kao kritika krutog centralizma, kapitalizma kao i metafore čovjeka kao stroja a koje odbacuju modernističku binarnost i inzistiraju na povezanosti i „umreženosti“, nisu nevine. Baš kako su znanstvene paradigme 17. stoljeća odvojile čovjeka od tijela, otkrića kognitivnih znanosti, primarno plasticiteta mozga, iako su vratile čovjeka tijelu, istovremeno su normalizirale širu društvenu paradigmu mreže i često prisilne fleksibilnosti. Drugim riječima, u jednakoj mjeri u kojoj tijelo promatramo i razumijemo pod utjecajem znanstvenih paradigmi, sama tjelesna fiziologija biva prisvojena da bi legitimizirala društveni sustav. Trebalo bi postaviti pitanje možemo li se zaista osloniti na suvremeno normalizirano razumijevanje tijela, ma koliko nas ono oslobađalo od zamki mehanicizma i rigidne i nasilne odvojenosti čovjeka od tijela i okoline? Postoje li nove zamke u koje upadamo i ako zaista rastegnemo misao, možemo li vidjeti tijelo drugačije i time relativizirati normativnost u nastajanju? I s kakvim posljedicama? Odnos tijela, metafore i društva višesmjernan je i gotovo je nemoguće utvrditi u kojoj su mjeri suvremena znanost i društveno uvjetovana percepcija ipak usmjerile našu potragu za ujedinjenjem tijela, uma i okoline, a time i prepoznavanje kognitivnog nesvjesnog kao bezbrojnih necentraliziranih mikroprocesa koji u krajnjoj instanci čine osnovu svijesti, kako tvrdi Damasio. Kognitivne znanosti u znatnoj su mjeri pridonijele oslobađajućem otkrivanju povezanosti uma i tijela, no upravo mrežna, neuralna struktura, sve jasnije odsustvo čvrstog, racionalnog subjekta, zamke ali i uporišta koje je ono pružalo, posljedično afirmiraju fluidnost koja istovremeno donosi oslobođenje stega društva i ega, ali i pridonosi osjećaju nesigurnosti, kako onoj ekonomskoj, tako i onoj individualnoj, identitetskoj. Bitno je napomenuti da su upravo kognitivne znanosti 1950-tih godina bile pod velikim utjecajem komputacijskih teorija i u funkcioniranju kompjutera tražile su

33 George Lakoff i Mark Johnson, *Philosophy in Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to the Western World*, Basic Books, New York, 1999., str. 58.

34 G. Lakoff i M. Johnson, *Philosophy in Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to the Western World*. str. 47.

paralele za funkcioniranje uma i misli. S obzirom na sveobuhvatnu tehnologizaciju društva, treba li čuditi sto je odnos tijela, metafore i društva poprimio oblik mreže, veza koje se stvaraju i kidaju, pri čemu je nemoguće pronaći izvorište ideje.

Danas tijelo promatramo kao splet sustava i struktura, aritmija i euritmija, usklađivanja i povezivanja. Tijelo je višestruko upareno s okolinom, sobom, neraskidivo povezano sa sviješću, prošlošću, vjerojatno i budućnošću. Neuronski putovi izgledaju poput mreže, informacije putem sinapsi putuju kao elektromagnetski signali, ili krvlju kao kemijska svojstva. Moždani valovi se usklađuju s okolinom i mijenjaju stanja svijesti. Utječemo na protočnost energije u tijelu, povezujemo energetske centre, aktiviramo aksu koja povezuje *gutbrain* s mozgom, srce kao elektromagnetsku pumpu kojom se povezujem s drugima³⁵. Tijelo je mreža sustava, ritmova i energija, a jedan od novijih, značajnih sustava je i fascija, o kojoj će biti govora kasnije. U mozgu ne postoji centralni *klik* već signali neprestano putuju i premrežavaju se. U sklopu projekta *Dancing and Gazing* u Budimpešti imala sam priliku promatrati kako izgleda aktivnost mozga pri određenim zadacima. Aktivnosti određenih centara neprestano se izmjenjuju u razmacima manjim od pola sekunde, prikaz na ekranu izgleda poput mreže u kojoj se neprestano aktivira drugi dio sustava. Aktivnost mozga pri tom je medijalizirana putem ekrana, programa koji moždanu aktivnost prevode u vizualni kod. U određenoj instanci ovdje je zatvoren krug između kognitivnih i kompjutorskih znanosti, i tehnološka paradigma mreže potvrdila je samu sebe. Uzevši kompjutorski prikaz aktivnosti mozga kao relevantnu informaciju, odnosno tehnologiju kao jedini relevantan izvor spoznaje, ne sužavamo li percepcijsko polje i mogućnost razumijevanja tijela i uma? Ako osnovu naše misli – neuronske veze vidimo i razumijemo kao vizualni prikaz mreže, znači li to da društvo shvaćano kao mreža ima svoj biološki legitimitet? Ili je možda jezik tehnologije predodredio način promatranja i konceptualiziranja tijela? Baš kao što odnos fiziologije i prostora stvara primarne metafore/koncepte (Johnson i Lakoff), tijelo i percepcija nikada nisu lišeni društvenog upisivanja. Metafore vremena uvelike utječu na načine na koje živimo tijelo, budući da te iste metafore određuju perceptualni okvir kojim prilazimo svijetu, prirodi, tijelu. Kategorije kojima mjerimo i svrstavamo svijet od početka su utemeljene na metaforama, koje se protežu i apliciraju kako na društvene tako i na prirodne znanosti. Prirodne znanosti često smo naučeni shvaćati kao objektivne, distancirane od predrasuda i uvjerenja, no upravo subjektivne pozicije i suvremene društvene paradigme određuju sam pristup istraživanju, odabir tema i prizmu promatranja. Kada je Heisenberg, skupa s Kopenhaškom školom dvadesetih godina prošloga stoljeća počelo otkrivati zakonitosti subatomskih čestica, među prvim preprekama s kojima su se znanstvenici susreli bilo je upravo problem jezika i imenovanja. Pokazalo se problematičnim imenovati pojave koje nisu imale nikakve sličnosti sa svim poznatim principima. Upravo je isti fenomen predstavljao problem i pri razumijevanju pojava. Kako razumjeti ako ne možemo označiti u jeziku? Ponukan ovakvim pitanjima Heisenberg u knjizi *Fizika i filozofija* konstatira kako prirodne znanosti često pogrešno nazivamo objektivnima,

35 Rollin McCraty, *Science of the Heart, Exploring the Role of the Heart in Human Performance* Volume 2. Hearth-Math Institute, Boulder Creek, 2015., str. 35.

zaboravljajući na činjenicu da način postavljanja pitanja uvelike određuje odgovor³⁶. Zato znanost i dominantne znanstvene paradigme uvelike određuju poimanje svijeta, što se jasno odražava i na metaforama tijela.

U članku *Network as Metaphor*, Marck Erickson³⁷ navodi kako Johnson i Lakoff, uz isticanje važnosti direktnog tjelesnog iskustva kao iskustvene osnove konceptualnih metafora, ipak naglašavaju da fiziološke karakteristike tijela i prostorne karakteristike okoline nisu jedini čimbenici našeg uparivanja sa svijetom, već se svako iskustvo odvija istovremeno i unutar dubokog bazena kulturnih pretpostavki. One, zajedno s koncenzualnim vrijednostima i uvjerenjima nisu tek konceptualna nadogradnja u koju po odabiru možemo odabrati smjestiti naše iskustvo. Točnije je reći da je svako iskustvo kulturalno, da te da je kultura uvijek neraskidivo prisutna u svakom pojedinačnom iskustvu svijeta.

Joseph Roach u knjizi *strasti glume* daje pregled promjena metafore i tretmana glumačkog tijela u skladu sa suvremenom znanošću tijekom stoljeća. Primjerice 17. stoljeće s Descartesom i poznatom maksimumom *cogito ergo sum* kao jednim od istaknutijih, no nikako usamljenog proponenta mehaničkog i empiričkog i racionalističkog pristupa svijetu i tijelu utječe na formiranje metafore tijela kao mehanizma sa centralnim upravljanjem. Tijelom - strojem, prema Descartesu, upravlja nematerijalna sila. „racionalna duša“, pri čemu se fizika i fiziologija preklapaju u nauci o ljudskom tijelu. Kasnije, pod utjecajem Newtonove fizike, gotovo da dolazi do izjednačenja pojmova mehanički i prirodan. Roach tvrdi kako „povijest znanosti otkriva da je fiziološko znanje više nego jedan put napredovalo uz pomoć metafore.“³⁸ Mehanicistički pristup svijetu i metafora čovjeka-stroja odigrala je veliku ulogu u samom pristupu istraživanja tijela. Metafore su se dorađivale paralelno s tehnološkim napretkom, pa je tako, prema Catherine Malabou, Henry Bergson smatrao je da je mozak poput spleta telefonskih žica³⁹ a od pedesetih godina dominantna metafora mozga bila je kompjutor, pri čemu se mišljenje izjednačavalo sa računanjem a računanje s programiranjem, gdje je i sam izvor razvoja kognitivnih znanosti.

No bitno je istaknuti i paralelnu, drugačiju struju promišljanja tijela. Naime, u 17 stoljeću Spinoza je tijelo smatrao otvorenim procesom, istaknuvši svojstvo tijela da djeluje na svijet i da se na njega djeluje, pri čemu su i um i tijelo sastavljeni od istih svojstva⁴⁰, izbjegavši tako kartezijansku odvojenost tijela od uma i uma i svijeta. Kazališni vizionar Antonine Artaud 1947. daje protutežu mehanicističkim principima i metaforama i počinje govoriti o tijelu bez organa⁴¹, koje nije nedostatak organa, nego

36 Werner Heisenberg, *Fizika i filozofija*, Kruzak, Zagreb, 1997., str. 62.

37 Ning Yu, „Metaphor from Body and Culture“, *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, ur. Raymond W. Gibbs, Jr. University of California, Santa Cruz, 2008., str. 247.

38 Joseph R. Roach, *Strasti glume*, Hrvatski centar ITI – UNESCO, Zagreb, 2005., str. 73.

39 Catherine Malabou, *What Should We Do With Our Brain*, Fordham University Press, New York, 2008., str. 33.

40 Benedict Spinoza, *Etics*, Salt lake City: Project Gutenberg Tm ebooks. [http:// projectgutenberg.net](http://projectgutenberg.net), str. 62., Pristup: 03.12.2021.

41 Antonine Artaud, *To Have Done with the Judgment of God*, <http://www.labster8.net/wp-content/uploads/2015/08/Artaud-ToHaveDoneWithJudgementofGod.pdf>. Pristup: 13.12. 2021).

nehijerarhijski shvaćen organizam kao skup energija i intenziteta u stalnom fluxu. Prema Deleuzeu i Guattariju, koji u knjizi Tisuću platoa razrađuju koncept Tijela Bez Organa: „Tijelo bez organa manje je u suprotnosti s organima kao takvima, a više s organizacijom organa koja sačinjava organizam“⁴². Kritizirajući centralističko upravljanje, formiranje krutog, racionalnog subjekta u odnosu na vanjski svijet objekata, autori postavljaju teoriju o rizomatskim, nehijerarhijskim načinima funkcioniranja. Rizomatske strukture funkcioniraju neprestanim stvaranjem i kidanjem veza, bez „centralnog upravljanja“ i podrške hijerarhijskim načinima funkcioniranja. One na određeni način odgovaraju metafori mreže, o kojoj će biti govora kasnije.

No vratimo se na utjecaj metafore na istraživanje tijela. Mehanicistički pristup za posljedicu je imao izdvojeno proučavanje izoliranih organa, ili sustava pri čemu se medicina bavila dijelovima koje je trebalo „popraviti“ i vratiti u funkciju. Pri istraživanju tijela, disekcija je imala značajnu ulogu, upravo omogućavajući detaljno proučavanje određenih, izdvojenih organa. Kao posljedica takvog izdvajanja, prošao je neopaženo jedan od vezivnih sustava tijela, čije se karakteristike odnedavna detaljnije proučavaju. Upravo zahvaljujući disekciji, fasciju se smatralo opnom koja obuhvaća pojedinačne organe i mišiće i potpuno se zanemarivala povezanost fascije između različitih organa i sustava tijela. Nedavna istraživanja ukazuju da fascija na samo da jeste opna, vrećica u kojoj se nalaze pojedini organi i mišići nego ona povezuje čitav organizam u separatnu mrežu. Čak i prema Grayevoj anatomiji iz 2005. godine, fascija je definirana u odnosu prema sustavima koje podržava.⁴³ Prema Davidu Lesondaku, promatranje fascije tek u kadaveru uzrok je nerazumijevanja njezine funkcije, budući da je opravdana pretpostavka da neživa fascija ne pruža nikakve uvide funkcioniranje fascije kao zasebnog sustava koji djeluje poput mreže i povezuje različite organe i sustave unutar tijela. Razdvajanjem pojedinih dijelova fascije propušteno je uočiti njezinu ulogu u organizmu. Autor postavlja pitanje: “Stvara li mrtvozorničko istraživanje umrtvljeno razmišljanje?” Does dissective exploration lead to dissective thinking?⁴⁴

Disekcijom se kida kontinuitet između različitih dijelova fascije i stvaraju se jedinice koje u stvarnosti ne postoje. Fasciju se može pravilno shvatiti tek promatranjem njezinih međupovezanosti s ostalim tkivima koje okružuje. Prema riječima autora „anatomija dijelova mora biti zamijenjena arhitekturom odnosa sila između različitih anatomskih elementa. Drugim riječima, naglasak je na nužnosti stvaranja dinamičkog modela tijela⁴⁵. Model biotensegriteta (preuzet iz građevine) označava neprestano prilagođavanje anatomskih struktura koje funkcioniraju kao sustav prijenosa sile – pokret nije premještanje dijela tijela nego kontinuirano repozicioniranje tijela u prostoru, pri čemu je naglasak na upravo na prijenosu sile i odnosima među pokretima. Princip funkcionira kao

42 Gilles Deleuze i Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, University of Minnesota Press, Minnesota, 1987., str. 30.

43 Jaap van der Wal, „Fascia As the Fabric of the Body“, *Fascia, Function, and Medical Applications*, ur. David Lesondak i Angeli Maun Akey, Taylor&Francis, New York, 2021., str 5.

44 isto

45 Jaap van der Wal, „Fascia As the Fabric of the Body“, *Fascia, Function, and Medical Applications*, ur. David Lesondak i Angeli Maun Akey, Taylor&Francis, New York, 2021., str. 6.

privlačenje i odbacivanje, uvlačenje i ekstrakcija kao interakcija između stanica fascije. Fascija se može kontrahirati, povezivati, zgusnuti, stvarati prostore između. Mehaničke sile prelaze u kemijske i elektromagnetske procese mehanotransdukcijom i receptorima integrinima. Oni također reagiraju na vanjske sile – kompresiju i tenziju i prilagođavaju se okolini. Tako promatrano, tijelo nije mehanicistički zbroj dijelova već samoorganizirajući organizam koje zadržava stabilnost i jedinstvo kroz različita polja i procese diferencijacije. Tijelo se neprestano prilagođava, mijenja i obnavlja.⁴⁶ Iz ovog je primjera vidljivo istovremeno koliko su metafore i tehnologije istraživanja snažno utjecala na razumijevanje anatomije, tj. na previd jednog čitavog sustava unutar tijela. Usmjeravajući istraživanje temeljem metafore, ali i odstupne tehnologije (disekcije), stvorena je određena slika tijela. Drugim riječima, istraživanje je rezultiralo odgovorom koje korespondira načinu postavljanja pitanja. Slično možemo ustvrditi da je današnje razumijevanje fascije također usklađeno s novijim razumijevanjem tijela, također određenim metaforama i dostupnom tehnologijom.

Na stranicama Fitnes učilišta⁴⁷ Mare Stišić piše:

Fascija (lat. fascia) je opna koja odvaja mišiće i skupine mišića; veza, vrpca, zavoj, povoj. Fascija je vezivno, kolageno tkivo koje nas doslovno plete zajedno, tvoreći mrežu koja se veže, podržava, spaja i razdvaja sve dijelove tijela. Putem fascije povezani smo u neprekinutu mrežu. Možemo reći da je putem fascija sve povezano, da problem ili bol u jednom dijelu tijela utječe na druge dijelove tijela.

Tekst jasno odražava odbacivanje metafore stroja u korist metafore mreže, te ukazuje na jasnu promjenu paradigme tijela koja nalazi put ka široj populaciji, budući da je kultura tijela kao varijanta brige o sebi ponovo dobila jači zamah. Drugim riječima, vidljiv je iskorak iz hijerarhizacije i centralističkog modela tijela kao mašine kojim centralno upravlja mozak u tijelo kao mrežu različitih međuovisnih sustava koji čine cjelinu u stalnoj promjeni. Kako na tijelo kao cjelinu, paradigma fluidnog, necentralnog, u konačnici i mrežnog, može primijeniti na sam mozak. Primjerice, neuroznanstvenik i publicist Antonio Damasio u knjizi osjećaj zbivanja iz 1995. smatra da ne postoji "kartezijanski teatar"⁴⁸, centar iz kojeg nastaje racionalna misao i odluka koju potom izvršava tijelo, nego je mozak u neprestanoj interakciji kako s tijelom tako s okolinom i upravo temeljem te interakcije, pri čemu svaki mikro podražaj iz okoline ili organizam pokreće bezbroj organskih fizioloških reakcija, nastaje svijest. Edward Slingerland, smatra da svaka naizgled racionalna misao i narativ nastaju tek post festum, naknadnom racionalizacijom koja se zbiva u lijevoj hemisferi mozga⁴⁹.

46 Jaap van der Wal, „Fascia As the Fabric of the Body“, *Fascia, Function, and Medical Applications*, ur. David Lesondak i Angeli Maun Akey, Taylor&Francis, New York, 2021., str. 12.

47 Mare Stišić, Fascija- gradivo budućnosti, Pristupljeno:10.9. <https://fitnes-uciliste.hr/fascije-gradivo-buducnosti-mare-stipicic/>

48 Antonio Damasio, *The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness*, Harcourt, Orlando, 1999., str. 10.

49 Slingerland Edward, „Toward an Empirically Responsible Ethics : Cognitive Science, Virtue Ethics, and Effortless Attention in Early Chinese Thought“, *Effortless Attention. A New Perspective in Cognitive Science*, ur. Brian Bruya, Cambridge: The MIT, Cambridge, 2010., str. 253.

U razgovoru s fizičarom Davidom Bohmom, Krishnamurti također naglašava kako je misao mehanička⁵⁰, budući da nastaje kao rezultat kemijskih i fizioloških procesa, uvjetovanja i ustaljenih neuronskih putova. Misao stvara privid postojanja centra racionalnog subjekta i fiksnog identiteta, što je posljedica iskustva utjelovljenja, pri kojemu je subjekt uvijek centar percepcije. Tek kada se um riješi iluzije fiksnog sebstva kao ultimativnog centra, omogućena je totalna percepcija i jedinstvo sa svijetom.

U knjizi *What should we do with our Brains* Catherine Malbou piše o plasticitetu kao jednoj od osnovnih karakteristika mozga. Plasticitet označava sposobnost mozga da stvara, modificira i popravljiva neuronske veze, odnosno da mijenja strukturu tih veza pod utjecajem iskustva, navika, oštećenja ili razvoja mozga. Često korištene neuronske putanje rastu i postaju učinkovitije, dok one koje se rjeđe ili rijetko koriste smanjuju učinkovitost i odumiru. Posljedično, mozak pijaniste nije isti kao onaj matematičara. Plasticitet nije samo karakteristika mozga nego i odraslih matičnih stanica kože koje imaju sposobnost poprimiti karakteristike bilo kojeg staničnog tkiva, što pokazuje da je povezanost okoline i organizama daleko veća no što se ranije pretpostavljalo. Sam mozak u novorođenčeta je relativno malih dimenzija (tek 300 g, odnosno 20% ukupne težine mozga odraslog čovjeka), a razvija se tek u u doticaju s okolinom (tijekom prvih 15 godina života težina povećava do pune mase). Ljudski mozak razvija se prema predodređenom modelu, no sam način formiranja veza odražava plasticitet, pri čemu se veze neprestano formiraju i odumiru (apoptoza). Veliki dio razvoja mozga odvija se upravo u doticaju s okolinom. Modulacija sinaptičke aktivnosti ovisi isključivo o životnom iskustvu pojedinca i odražava određenu neuronsku kreativnost, pri čemu se pod utjecajem iskustva i učenja sinaptičke veze mijenjaju i reorganiziraju.

Prema Malabou, upravo metafora mozga koji se neprestano reformira u odnosu prema okolini, za razliku od metafore mozga kao nepromjenjivog centralnog upravljačkog sustava reflektira i iščeznuće mehanicističkih metafora i paradigme centralnog upravljanja kao idealnog načina vladanja/organizacije, te se javlja metafora mreže kao dominantna paradigma.

No, iako je pridonijela kolapsu hijerarhijskog modela i shvaćanja svijeta, metaforu mreže brzo je prigrabio kapitalizam i preveo ju u ekonomski opasnu inačicu. Fleksibilnost kao pojam u upravljanju ljudskim resursima, imperativ mobilnosti i zahtijevanje neprestanih prilagodbi na uvijek nove inovacije na tržištu rada negativne su nuspojave dehijerarhizacije. Ono što trenutno, zahvaljujući tehnološkim paradigmama i alatima shvaćamo kao „prirodno“ funkcioniranje neuronskih veza služi kao opravdanje određenom tipu društvenog ustroja i njegovim imperativima – fleksibilnosti, mobilnosti, vječnoj prilagodljivosti tijekom i zahtjevima kapitala, pri čemu fiziologija ljudskog tijela funkcionira kao naturalizirajući efekt, odnosno legitimizacija sustava. Pri tome ne treba zaboraviti ranije navedenu Heisenbergovu tvrdnju da način na koji postavimo pitanje uvelike određuje odgovor. Također, maksima M. McLuhana govori kako je medij poruka, čega bismo trebali bit svjesni kada

50 Jiddu Krishnamurti, Jiddu i David Bohm, *The Limits of Thought, Discussions*, Routledge, London, 1999., str 83.–102.

snimke primjerice MR uzimamo kao objektivnu činjenicu, a ne tek kao jedan od načina interpretacije stvarnosti. U knjizi *The New Spirit of capitalism* Luc Boltanski i Eve Chiapello pišu:

„Očigledno, naturalizirajući efekt posebno je snažan u onim disciplinama koje, težeći povezati biologiju i društvo izvode i nadograđuju društvene odnose na temelju poretka živih organizama; ili konstruiraju reprezentaciju društvenih odnosa na osnovama fizioloških metafora – koji sada nije, ne kao u starijoj verziji organicizma zasnovan na metafori stanice, već na metafori neurona, njihovih mreža i tijeka... Tako je ambicija upisana u jaki program sociologije mreže, opisuje sve društvene procese brojem, formom i orijentacijom veza (zanemarujući sve karakteristike elemenata među kojima su veze uspostavljene, kao i bilo koju specifičnost režima kojim su takve veze formirane).“⁵¹

U skladu s tim, Malobou tvrdi kako se pojam plasticiteta olako zamjenjuje pojmom fleksibilnosti, podrazumijevajući da su dvije riječi sinonimi, pri čemu fleksibilnost postaje „ideološki avatar plasticiteta“, koji za razliku od plasticiteta zanemaruje moć samokreacije te se uvijek povinuje vanjskim silama⁵².

Prema Boltanskom i Chiapello stvaranje paradigme mreže bilo je povezano je s rastućim interesom za relacijska svojstva i relacijske ontologije, koje se odmiču od shvaćanja svojstava utemeljenima u samim entitetima. Organicistički koncept društva 19. stoljeća shvaćao je društvo kao živi organizam koji karakteriziraju različiti materijalni ili nematerijalni tijekovi (primjerice, financijski flow). Podršku su teorije mreže našle i u razvoju sociogramskih tehnika (Moreno) ili razvoju kompjutorskih programa. U posljednjih tridesetak godina metafore mreže podržavaju kognitivne znanosti koje spajaju kompjutorske znanosti i biologiju⁵³, o čemu je bilo govora ranije. Implikacije dominacije metafore mreže slikom društva su ogromne. U takvom društvu sve može biti povezano sa svime, svijet je fluidan, kontinuiran i kaotičan. Pri tome su karakteristike zasebnih entiteta nebitne, kao ni tipovi veza koji se među njima stvaraju. Esencijalizam je tako zamjenjuje s konceptom otvorenih prostora i struktura, bez granica, centara ili čvrstih točaka, pri čemu se entiteti formiraju tek u odnosima s drugima, ulaze i i mijenjaju se ulazeći u određene tijekove, transfere, razmijene i razmjesta.

Događaj povezivanja tako dobiva ontološki prioritet u odnosu na entitete koji se tim događajem povezuju. Trenutak povezivanja postaje trenutak konstituiranja identiteta/entiteta koji ulaze u određeni odnos. Bruno Latour i Michael Cellon osamdesetih godina prošlog stoljeća koriste reprezentaciju mreže kako bi nadišli tadašnje podjele između objektivne i primijenjene znanosti u sociologiji. U Francuskoj je Deleuze metaforu mreže (rizoma) koristio za kritiku subjekta, kao i bilo kakve uporišne točke identiteta – obitelji, države, crkve, institucija, ali i autoriteta kao takvih. Tijekom 1970.-tih, takva se kritika usmjeravala na kapitalizam koji je tada ovisio o zatvorenim, birokratiziranim strukturama moći. Omogućila je i razlamanje čvrstih kategorizacija klasa i sustava,

51 Luc Boltanski i Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism*, Verso, London, New York, 2007., str. 149.

52 Catherine Malabou, *What Should We Do With Our Brain*, Fordham University Press, New York, 2008., str.41.

53 Luc Boltanski i Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism*, Verso, London New York, 2007., str. 143-151

te je predstavljala svojevrsno oslobođenje od krutih struktura i podjela i hijerarhija, odbacivši stare kategorije grupa i klasa u korist fluidnog (liberalnog) društva.

No kapitalizam je brzo prigrlio metaforu mreže i prilagodio je svojim potrebama. Danas su ljudi, institucije, tehnologija, priroda i različiti objekti u mreži shvaćani kao čimbenici koji izvode akcije ili ih interpretiraju, te elaboriraju društvena značenja i izmjenjuju znakove. Znakovi su pri tome tek forme koje poprimaju akcije unutar tijeka određenih relacija. Spol i zanimanje pri tome su možda najčvršći elementi mreže, no i oni su tek znakovi podložni interpretaciji, odnosno oni posjeduju tek relacijska, a ne supstancijalna svojstva. Stoga je nemoguće definirati pojedince, primjerice, kao u strukturalističkoj interpretaciji putem njihove pripadnosti određenim grupama i strukturama. U krajnjoj instanci, karakteristike poput - žena, radnik itd. postaju nebitne te se promatraju samo kao odnosi koje oni uspostavljaju i to putem brojeva, učestalosti i usmjerenja veze. Pri tome, ne postoji društvo, društvena sfera i veze, već samo prijevodi između medijatora koji generiraju sljedive veze⁵⁴. Odnosi među akterima nisu direktni već medijalizirani tehnologijom i različitim artefaktima koji omogućavaju „prevođenje“, a osnovna težnja svih aktera je zadržati kontrolu nad domenom⁵⁵, odnosno uspostavljanjem i kontrolom nad vlastitim narativom/pojavom. Prema Eriksonu⁵⁶, Latourova Akter-mreža teorija ne pojašnjava odnose, nego ih svodi na najmanji zajednički nazivnik i čini njihovu kvalitetu nebitnom, te potiče mimezis, reinskripciju i preimenovanje stvari u svijetu, bez dubljeg razumijevanja.

Prema Negriju, mreža onemogućuje vidjeti hijerarhiju, isključenje i diskriminaciju i subordinaciju koja karakterizira život mnogih u suvremenom svijetu.

I dok Latour 2005. godine još uvijek tvrdi da je „mreža koncept, a ne postojeća stvar. Ona je alat kojim nešto opisujemo, a ne ono što je opisano“⁵⁷, prema Negriju, mreža nije tek metafora već i organizacijski model proizvodnje koji je zamijenio tekuću vrpcu. Prijelaz na informacijsku proizvodnju podrazumijeva mrežnu strukturu organizacije, pri čemu proizvodnja više ne ovisi o centralizaciji ili teritorijalnom središtu proizvodnje.⁵⁸

Menadžerske strukture govore o tijekovima, inovacijama i kreativnosti, no upravo je mrežna organizacija proizvodnje stvorila novi vid nejednakosti o kojoj govori i C. Malabou. Negri tvrdi kako su „nove komunikacijske tehnologije, koje su obećavale novu demokraciju i novu društvenu jednakost, ustvari stvorile nove linije nejednakosti i isključivanja, pri čemu „danas nije prvo pitanje političke filozofije hoće li doći to otpora i pobune već prije kako odrediti neprijatelja protiv kojega se boriti.“

54 Bruno Latour, *Reassembling the Social, Introduction to Actor-Network Theory*, Oxford University Press, New York, 2005., str.108.

55 Mark Erickson, „Network as Mataphor“, *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, Vol. 5, No.2, August 2012., str. 913.

56 Mark Erickson, „Network as Metaphor“, *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, Vol. 5, No.2, August 2012, 912-921.

57 Bruno Latour, *Reassembling the Social, Introduction to Actor-Network Theory*, Oxford University Press, New York, 2005., str. 131.

58 Michael Hardt i Antonio Negri, *Imperij*, Multimedijski institut/Arkzin.com, Zagreb 2003., str. 249.

Fluidnost mreže onemogućila je bilo bio kakvu stabilnu poziciju te je sve teže pratiti umnažajuće odnose na mreži. Pri tomu su entiteti/akteri klizni, međusobno izjednačeni što uvelike oslabljuje sam koncept odgovornosti i istine te smanjuje sposobnost odmaka.

Tijelo i društvo neprestano se premrežavaju, informacije putuju kao elektromagnetski signali internetom i tijelom, na određenoj razini čovjek je ponovo postao mašina, ovoga puta ne mehanička nego elektronička, potpuno određen i premrežen tehnologijom koju stvara, do mjere u kojoj ona stvara njega. Baš poput ljudi, otkriveno je da i drveće komunicira mrežama. Micelijem, podzemnim internetom šume. Razlike između bio i tehno sfere polako nestaju, veze se uspostavljaju prebrzo da bismo ih shvatili. Mreža više nije samo metafora kojom razumijemo odnos tijela i okoline ili društvene proizvodnje, mreža je tehnološka, a, promatrana našom trenutnom tehnološkom i znanstvenom perspektivom, i prirodna datost, kako pokazuju fascija, neuronske veze i micelijska mreža. Prekrila je sve aspekte poznatog svijeta, povezala do sada nepovezive entitete, ne možemo tvrditi da je neutralna, no, s druge strane ne možemo biti sigurni da nije. Biti tek akter, entitet unutar mreže pomalo je oslobađajuće, odgovornost s pojedinca klizi na odnos, veze koje se uspostavljaju između aktera, a one su uvijek fleksibilne i tranzitorne. Fiksni identitet, odvajanje subjekta od okoline, primat iluzije racionalne misli, definirali su postojanje unutar strogog, neodrživog okvira koji je surovom ali arbitrarnom preciznošću odvojio različite dijelove sebstva, posvađali um i tijelo i okolinu učinili plijenom ega. Današnje nestabilne veze, neobaveznost postojanja, neprestano postajanje, nestajanje, integracije sustava i ideja, zabava u spajanju nemogućeg, nedostatak rizika i mogućnost nemogućeg inherentna mreži tek pokazuju svoje posljedice, uglavnom u ekonomskoj nesigurnosti ali i pratećim psihološkim krizama, poput sve češćih depresija. Je li mreža tek svijet mogućnosti kojom moramo naučiti upravljati, a budući da ona ne poznaje vanjsku poziciju, upravljati znači buniti se, samokreirati se i rasti, kako to pišu Negri i Malabou. Ako su osnove funkcioniranja veze tek prijenosi, mogućostima nema granica. No, ostaje li ipak nešto izvan mreže i može li se osjećaj sebstva tek tako rastakati i ponovo spajati, bez ikakvih posljedica? To ćemo tek saznati. Možda smo već puno virtualniji i nematerijalniji nego što to razumijemo. Možda će doći vrijeme kada će se iluzije osobnosti spontano dezintegrirati u mreži, kao što su to nekad činile u eteru, teško dosegljivoj domeni duha, a ono što je danas još uvijek pomalo čovjek postat će prazno referentno polje.

The Body and the Network Metaphor

Abstract

The article deals with the relation between metaphors, social and technological paradigm, in relation to the conceptualisation of the body, as well as social relations.

Key words: *social metaphor, social paradigm, technological paradigm, body, social relations.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.